De Levende Natuur geeft studenten, promovendi en andere jonge onderzoekers de ruimte om over hun onderzoek te publiceren. Voor informatie en richtlijnen zie https://delevendenatuur.nl/richtlijnen-voor-auteurs

Landschapsplan Nederland – **een levend geschenk!**

Het strak verkavelde landschap van Nederland wordt door veel ecologen en landschapsliefhebbers verguisd. Landschapsarchitect Henk van Blerck ontdekte ook nieuwe landschappelijke schoonheid en promoveerde daar onlangs op in Groningen.

Tekst: **Henk van Blerck**

Overal in Nederland kom je bomen en struiken tegen, maar weinig mensen beseffen dat die samen deel zijn van ons grootste kunstwerk. Die beplantingspatronen in het historisch sterk gelaagde Nederlandse landschap vormen een groot cultureel artefact dat is ontworpen en aangelegd in de wederopbouwperiode na de Tweede Wereldoorlog. Voor ongeveer 70% van Nederland is toen namelijk bij honderden ruilverkavelingen een 'landschapsplan' ontworpen en uitgevoerd. Toen de bomen en struiken van die landschapsplannen geplant werden, waren ze klein en onopvallend. Maar nu bepalen ze het beeld en het aanzien van een groot deel van het Nederlandse landschap. Die bomen, houtwallen en struweelsingels waar u van geniet tijdens een wandeling of fietstocht zijn er niet vanzelf gekomen. Ze zijn deel van bewust ontworpen landschappelijke ensceneringen.

Ruim 450 ruilverkavelingen

In de jaren '40 van de vorige eeuw schreef Roelof Jan Benthem lyrisch over de rijkdom van het Nederlandse landschap. Hij vertelde dat hij over heel de wereld had gereisd, maar dat

hij nergens ter wereld zo'n grote variatie in het landschap was tegengekomen als in Nederland. Hij wees op de 'vaak volkomen verschillende structuur' van de Nederlandsche landschappen en benadrukte dat die 'alle een verzorging behoeven overeenkomstig hun eigen aard en afgestemd op het karakter van de directe omgeving. (...) Het behoeft wel geen betoog, dat van enig streven naar uniformiteit in de verzorging van dergelijke totaal verschillende landschappen geen sprake kan of mag zijn. Reeds de gedachte aan de mogelijkheid van rationalisatie, aan het brengen van het schabloon op dit arbeidsterrein getuigt van een volkomen gebrek aan begrip voor het wezen van dit werk.'
Het was Benthem die rond 1944 bij Staatsbosbeheer begon met het maken van landschapsplannen voor ruilverkavelingen. Hij realiseerde binnen Staatsbosbeheer een afdeling met een klein groepje landschapsontwerpers dat tussen 1946 en 1976 voor meer dan 450 ruilverkavelingen door heel Nederland landschapsplannen maakte. In deze serie plannen weerspiegelt zich wat volgens hen het wezen van het werk uitmaakte. De serie wordt in Wageningen beheerd als de 'Staatsbosbeheercollectie' en de afgelopen zes jaar deed ik er een promotieonderzoek naar. Wat is er nog van deze plannen terug te vinden en hoe kunnen we deze recente toevoeging aan de biografie van ons landschap interpreteren?
De gangbare mening is dat de ruilverkavelingen een verschrikking waren voor het erfgoed en natuurlijke rijkdom van Nederlandse landschap. Uit mijn onderzoek blijkt evenwel dat die vermaledijde ruilverkavelingen van de Wederopbouwperiode door die landschapsplannen ook nieuwe schoonheid hebben gekregen. Doordat al die landschapsplannen vanuit één creatieve visie zijn gemaakt sluiten ze op elkaar aan en vormen één geheel. Ik noemde het 'Landschapsplan Nederland'. Het omvat een samenhangende compositie van karakteristieke landschappelijke taferelen. Van de beslotenheid in het landschap van de zandgronden naar de weidsheid van het terpen- en zeekleipolderlandschap in het noorden. Van meidoornhagen in Limburgs heuvelland tot Zeeuwse boomdijken. Van de eiken op brinken van tientallen Drentse dorpen als Westerbork, Elp, Zeijen en Anloo en in de houtwallen langs hun beekdalen – jazeker, ook die zijn toen ontworpen – tot de linden en 'dikke singels' in lommerrijk Brabant langs Beerze en Dommel tussen Spoordonk en Vught. En vergeet de lange rijen populieren zwierend door rivierenland – die u vanaf de A15 aan beide kanten ziet – en de knotwilgen in de Hollandse slootkanten niet! Fiets langs de nuchter maar parkachtig beplantte kades in de Alblasserwaard. Realiseer u dat ook de bossen bij Papendrecht en in de Krimpenerwaard horen bij die landschapsplannen.

Het groene maatpak

Landschapsplan Nederland is te zien als een levend geschenk dat inmiddels - onopvallend als 'een groen maatpak van Nederland' - tot wasdom is gekomen. Deze jonge laag in de biografie van het landschap is nu fysiek beeldbepalend. Als er geen grote epidemieën uitbreken onder de eiken en lindes, dan staan die er nog wel honderd jaar. Het bestand populieren, wilgen en ook recent essen staat sterk onder druk. Dat vraagt om een nieuwe impuls in onze tijd. Moet het maatpak her en der niet eens vermaakt worden, of hier en daar uitgelegd? Kunnen we er ook een eigentijds accent aan toevoegen? Of moet het juist steviger aangezet of afgezoomd worden om in de samenhang van het Groene Maatpak nieuwe bebouwing en dynamiek in het grondgebruik in te passen? Kunnen we dan door zo het groene maatpak op te waarderen tegelijk de biodiversiteit versterken?
De schoonheid van het gevarieerde Nederlandse cultuurlandschap was voor de ontwerpers van Landschapsplan Nederland de belangrijkste drijfveer. Zij hebben laten zien dat het landschap bewust kan worden vormgegeven vanuit een beeldende visie op nationale schaal. In deze tijd nopen de ruimtelijke opgaven opnieuw tot een bezinning op het landschap als één levend historisch gegroeid geheel. De grote opgaven voor de ruimtelijke planvorming kunnen – in samenhang – in Landschapsplan Nederland landen en het verrijken. Het 'groene maatpak' vertoont een grote overlap met het patroon van sloten, vaarten, beken en andere waterlopen door het hele landschap. Het gaat tot in de haarvaten van het cultuurlandschap. Dat biedt kansen om al vanaf de bron een vernieuwd klimaatbewust waterbeheer gestalte te geven. Dat biedt grote kansen voor een biodiversiteitsplan op nationale schaal, niet alleen in natuurgebieden, maar juist door ons hele cultuurlandschap.
Laten we weer bos en bomen gaan planten, niet her en der en hapsnap, niet als percentage, maar voortbouwend op de ontwerpfilosofie van Landschapsplan Nederland. Zodat ook in de toekomst het landschap functioneel en levenskrachtig is, maar ook de ruimte waar onze historie leesbaar blijft. Het verhaal van het woud op de hogere gronden waar het water opwelt, van de nederzettingen langs beken en stromen. Het verhaal van de wildernis van de delta die door de eeuwen heen in cultuur werd gebracht. Het verhaal van de strijd met de zee om de polders, van de weidsheid om de wierden, aan het strand en op het wad. ■

Downloaden
Een handelseditie van het proefschrift is verkrijgbaar via deze QR-code.